

ÖNIGAZOLÁS ÉS VÁGYVEZÉRELT GONDOLKODÁS*

Kognitív torzítások a választói döntésekben a 2014-es választások során

Patkós Veronika

(MTA TK Politikatudományi Intézet, Budapesti Corvinus Egyetem)

ÖSSZEFOGLALÓ

Az írás kísérleti módszerrel vizsgálja a pártok megítélésével kapcsolatos különféle kognitív torzításokat. Célja annak feltérképezése, hogy milyen összefüggés van a választók gondolkodásában a választott párt esélyessége és minősége között, illetve a szavazás maga hogyan hat az esélyesség és minőség érzékelésére. A kutatás két korábbi kísérletet replikál a magyar választók egy, a 2014-es országgyűlési választások során lekérdezett mintáján. Regan és Kilduff (1988) kutatása azt mutatta ki, hogy a szavazat leadása szignifikánsan növeli a párt győzelmi esélyeit a választói szemében. Frenkel és Doob (1976) kutatása szerint pedig a szavazás után nem csak esélyesebbnek, hanem jobb jelöltnek is tűnik a párt a választói szemében. A magyar adatok ezzel szemben nem támasztják alá azt, hogy a szavazásnak bármilyen véleménytorzító hatása lenne. Ilyen hatást sem a választott párt esélyeinek megítélése, sem a kormányzásra való alkalmassága, sem pedig a nézeteivel való egyetértés terén nem sikerült kimutatni. Ezzel szemben a választott párt esélyessége és minősége között egyértelműen van kapcsolat. Bár a pontos oksági mechanizmus tisztázására a választott kísérleti módszer nem alkalmas, az írás érvel amellett, hogy a hatás mindkét irányban fennáll. Azaz, hogy a választók egyrészt vágyvezérelten gondolkodnak, tehát esélyesebbnek látják azt a pártot, amelynek a győzelmét kívánják, másrészt védik magukat a csalódástól, és alacsonyabbra értékelik a választott pártjuk minőségét, amennyiben az nem esélyes a győzelemre.

Kulcsszavak: választói viselkedés ■ racionalizáció ■ vágyvezérelt gondolkodás ■ önigazolás ■ kísérleti módszer

Az utóbbi évtizedekben a társadalomtudományok több területén teret nyertek a viselkedési elméletek, amelyek nagyban támaszkodnak a pszichológia eredményeire, és elsősorban kísérleti eredményekre alapozzák a megállapításaikat. Ezzel párhuzamosan a kísérletek egyre elfogadottabb kutatási módszerrel vál-

* Ezúton is hálásan köszönöm Kubik Bálint Györgynek, Patkós Dániel Gábornak, Szita Lillának és Vas Katalinnak, a Széchenyi István Szakkollégium tagjainak az adatok lekérdezésében nyújtott felbecsülhetetlen segítséget. Továbbá köszönettel tartozom Hajnal Györgynek, Körösi Andrásnak, Mike Károlynak, Papp Zsófiának és a két anonim bírálónak a tanulmányhoz fűzött hasznos észrevételeikért. A fennmaradó hibák természetesen kizárólag engem terhelnek.

tak a politikatudományban is, bár Magyarországon egyelőre csak elvétve találunk példát az alkalmazásukra (Enyedi, 2009 és 2012; Letenyei–Takács, 2003).

Írásomban a 2014-es országgyűlési választások szavazói körében kísérletek meg feltérképezni három féle kognitív torzítást, az előzetes és utólagos igazolást, valamint a vágyvezérelt gondolkodást. A kutatás során a választók pártokkal kapcsolatos ismeretei, vágyai, értékelései és döntései szövevényében igyekszem eligazodni. Politikatudományi szempontból azért érdekes, hogy az említett három hatás érvényesül-e, illetve ha igen, milyen mértékben, mert mind a választók politikai preferenciáit, véleményeit, mind a későbbi kormány támogatottságát, legitimitációját, döntéseinek elfogadottságát erősen befolyásolhatják. A demokrácia szabályai szerint a győztes párt vagy koalíció irányítását a választások lezárulta után minden állampolgárnak el kell fogadnia, függetlenül attól, hogy részt vett-e a választásokon és támogatta-e a végül győztes pártot. Emiatt úgy vélem, nemcsak a választói preferenciák, hanem a választók végeredménnyel és pártokkal kapcsolatos véleményei, értékelései is méltóak a kutató figyelmére.

A politikai döntések utólagos igazolásával, megideologizálásával kapcsolatosan néhány korábbi kutatás általános hivatkozási ponttá vált (Frenkel–Doob, 1976; Regan–Kilduff, 1988) de tudomásom szerint évtizedek óta nem replikálták őket. A várható eredményekhez való előzetes gondolkodásbeli alkalmazkodást, az előzetes igazolást pedig nem csak politikai, hanem egyéb választási helyzetek esetében is csak kevés alkalommal vizsgálták eddig (Kay–Jimenez–Jost, 2002; Pyszczynski, 1982; Wilson–Wheatley–Kurtz–Dunn–Gilbert, 2004). Az eltérő politikai környezetben, más-más mértékben konstruált kísérleti helyzetben végzett vizsgálatok eredményei nem teljesen egybehangzóak, annak ellenére, hogy valamilyen igazolási hatást minden vizsgálat kimutatott. Ezekkel a hatásokkal ellentétben a választói vágyvezérelt gondolkodás (*wishful thinking*) viszonylag ismert, feltérképezett jelenség. A hatást számos kutatás részletesen vizsgálta politikai kontextusban is (Babad, 1995 és 1997; Meffert–Huber–Gschwend–Pappi, 2011), a magyar választók körében viszont tudomásom szerint idáig nem kutatták.

A kutatás kérdése az, hogy milyen összefüggéseket találunk a szavazási tevékenység között és aközött, hogy mit gondolnak a választók a választott pártjukról és annak esélyeiről? Hat-e utólagosan a szavazás a választott párttal kapcsolatos értékelésekre, illetve hogyan függ össze a pártok esélyessége azok minőségével a választóik szemében? Ezek megválaszolásához egy, a szavazás napján, választók körében folytatott kérdőíves kísérlet adatait elemzem.

Az írás a következőképpen épül fel: az első alfejezet definiálja a vizsgált hatásokat, és bemutatja, hogy milyen következménye lehet ezeknek a választói attitűdökre és a politikai rendszer működésére. A második ismerteti a témában született eddigi kutatások eredményét és megfogalmazza a hipotéziseket. A harmadik rész az adatokat és az alkalmazott módszert mutatja be. A

negyedik részben az adatok elemzésére és az eredmények értelmezésére kerül sor, az utolsó rész pedig összefoglalja a kutatás fő megállapításait.

A kutatás célja képet nyújtani arról, hogyan működnek az említett gondolkodási, értékelési torzítások egy politikai választás alkalmával, a magyar politikai kontextusban. Ezzel, bár döntő választ természetesen nem adhatok azokra a kérdésekre, amelyeket a meglévő empirikus eredmények különbségei vetnek fel, egy korábban nem vizsgált politikai közeg eredményeivel egészítem ki a létező kutatások sorát. Írásommal hozzá kívánok járulni a viselkedési elméleteknek és kísérleti megközelítéseknek a hazai politikatudományban tapasztalható viszonylagos hiányának felszámolásához is, reményeim szerint érdekes adalékkal bővítve a magyar választók viselkedéséről meglévő ismereteket. A kutatás fő megállapítása, hogy a vizsgált helyzetben a szavazás nem befolyásolta utólagosan a szavazói vélekedéseket, viszont az eredmények mind a vágyvezérelt gondolkodás, mind pedig az előzetes igazolás jelenlétét alátámasztják.

A VIZSGÁLT HATÁSOK MEGHATÁROZÁSA ÉS LEHETSÉGES POLITIKAI KÖVETKEZMÉNYEIK BEMUTATÁSA

A különféle kognitív torzítások (*cognitive bias*) közül az egyik legismertebb a kognitív disszonancia csökkentésére való törekvés, a témában született számos empirikus kutatás kiindulópontját Festinger kutatásai jelentik (1962). A kognitív disszonancia elmélete szerint valaminek a választása melletti visszavonhatatlan elköteleződés hajlamossá tesz arra, hogy utólagos igazolásokat keresve visszamenőlegesen meggyőzzük magunkat a választás helyességéről, hétköznapi megfogalmazásban „megideologizáljuk” a döntésünket. A döntés meghozása után igyekszünk annak pozitív oldalaira összpontosítani és emlékezni, és figyelmen kívül hagyni a negatívumokat, vagy a meghozott döntés ellen szóló érveket. Ezek a mechanizmusok kibírhatóbbá teszik a csalódást okozó helyzeteket, „pszichológiai immunrendszerként” védik a mentális egyenséget. Írásomban azt a jelenséget, mikor a döntés hatásaként a preferenciák és várakozások utólag a döntéssel összhangban változnak, *utólagos igazolás*nak nevezem. Ez a vizsgált helyzetben úgy jelenhet meg, hogy a szavazás pozitívan hat a választott párttal kapcsolatos véleményekre.

Ha az utólagos igazolás fennáll, az azt implikálja, hogy a választási részvétel polarizálja a politikai véleményeket, elkötelezettebbé teszi a választókat a választott párt irányába. (Ezt az összefüggést a választói viselkedés szakirodalmának számos írása valószínűsíti, a leginkább meggyőző igazolások egyike Mullainathan és Washington [2006] kutatása.) Nem csak a pártokról alkotott véleményre, hanem az egész politikai intézményrendszer megítélésére vonatkoztatva is értelmes felvetni az utólagos igazolás hatását. Valószínű, hogy

az utólagos igazolásnak van rendszerlegitimitást növelő ereje. Ezzel is magyarázható ugyanis az az összefüggés, hogy a választáson résztvevők pozitívabban látják a politikai rendszert és jobban bíznak a politikai intézményekben (Grönlund–Setälä, 2007).

Egyes kutatások arra engednek következtetni, hogy ehhez hasonló folyamatok olyan esetekben is fellépnek, amikor az események az ember döntésétől függetlenül, előre láthatóan (nagy valószínűséggel) bekövetkeznek (Kay et al., 2002; Pyszczynski, 1982; Wilson et al., 2004). Ezt a továbbiakban *előzetes igazolás*nak nevezem. Az előzetes igazolás lényege, hogy hajlamosak vagyunk egyrészt előnyösebbnek látni a valószínűbben bekövetkező, vagy egyenesen elkerülhetetlen dolgokat, másrészt kevésbé vonzóknak látni a nem túl valószínűket (*anticipatory rationalization* vagy *anticipatory reconstrual*), tehát az észlelt bekövetkezési valószínűség hat a preferenciákra, és az ezzel kapcsolatos igazolási hatás már a szóban forgó esemény bekövetkezése előtt fellép.

Amennyiben választási helyzetben érvényesül az előzetes igazolás hatása, akkor az tompítja a vesztes szavazók csalódottságát. Ugyanis az előzetes igazolás jegyében a kevésbé esélyes pártra szavazók már eleve szoktatják magukat a vereséghez azzal, hogy kevésbé azonosulnak a választott párttal, és kevésbé értékeli jónak. Hogyha meggyőzik magukat arról, hogy nem annyira jó a jelöltjük, kisebb csalódottságot okoz az, ha más nyer, így kisebb veszteségük keletkezik az elvesztett választások után. Ugyanez a hatás a győztes párt-ra szavazók esetében pedig erősíti a győzelem fölött érzett örömet, hiszen minél jobb jelöltnek tartja a választó a választott pártot, valószínűleg annál inkább örül a győzelmének. Ilyen módon az előzetes igazolás, mind a saját választók, mind az ellenzéki választók részéről erősebb bizalmat és nagyobb legitimitást eredményezhet a hivatalba lépő kormánynak, viszont egyben nehezebbé is teszi a későbbi, kritikus reflexiók megfogalmazását.

A harmadik hatás, amelynek jelenlétét vizsgálni fogom, a vágyalom hatás vagy vágyvezérelt gondolkodás (*wishful thinking*). Ez „a preferenciák (vágyak) és a jövőre vonatkozó előrejelzés (elvárások) közötti kapcsolat” (Babad, 1995), melynek során a preferenciák kivetülnek az elvárásokra. Azaz a vágyvezérelt gondolkodás esetében a választók kivetítik a saját véleményüket a többi választóra, és azt feltételezik, hogy az általuk támogatott oldalnak nagyobb a támogatottsága, mint amekkora valójában.

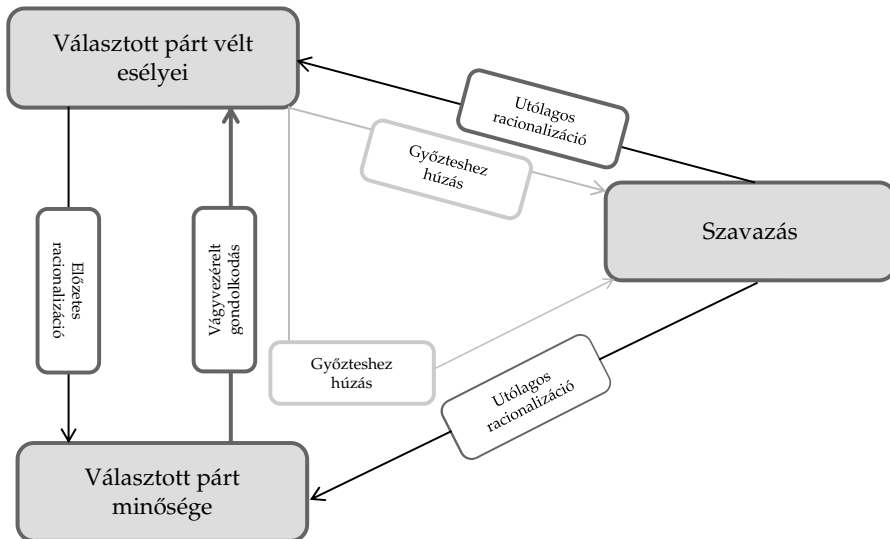
Normatívan közelítve a kérdéshez, elmondható, hogy amennyiben fellépnek a bemutatott igazolási hatások a választás során, akkor azok a stabilitás szempontjából a demokratikus rendszerek működésére előnyösen hatnak, erősítik a bizalmat a politikai intézmények irányába, és növelik a hivatalba lépő kormány legitimitását. A vágyvezérelt gondolkodás viszont ugyanezekre a területekre inkább hátrányosan hat, mivel a választók túlzottan optimista képet festenek maguk elé a várható eredményekről. Minél nagyobb a különbség az

előzetes elvárások és a későbbi eredmény között, a vágyvezérelt gondolkodás annál inkább súlyosbítja a vesztes szavazók csalódását, és annál inkább megnehezítheti a győztes elfogadását. Szoros eredménnyel elvesztett választásokat követően a túlzottan optimista előzetes vélemények különösen megnehezíthetik a választási eredmény elfogadását. Az ellenzékbe kerülő szavazókban egy ilyen váratlan eredmény gyanút ébreszthet a választási rendszer működésével, vagy a választás tisztaságával kapcsolatban is.

KORÁBBI EREDMÉNYEK, KÉRDÉSEK ÉS HIPOTÉZISEK

A magyar választókra vonatkozóan a választási esélyek és a választói preferenciák egymásra hatásának témakörében Letenyei és Takács (2003), Tardos (2006) és Róna (2011) is folytattak kutatásokat. Mindhárom írás a győzteshez húzás (*bandwagon effect*), illetve a veszteshez húzás (*underdog effect*) jelenségeit vizsgálja, tehát azt, hogy hogyan befolyásolhatja az egyéni politikai döntéseket egy párt észlelt esélyessége. A politikai választások során fellépő egyéb racionalizációs hatásokról azonban tudomásom szerint nem születettek idáig munkák a hazai választókra vonatkozóan. A szavazás, a választott párt minősége és a választott párt vélt esélyei között ugyanis sokféle más összefüggés is lehetséges. A feltételezett hatások egymáshoz való viszonyát mutatja be az 1. ábra. Az ábra a cikkben nem vizsgált győzteshez húzás jelenségét is elhelyezi a három másik jelenséggel összefüggésben, a teljesebb kép kedvéért.

1. ábra. A vizsgált jelenségek és egymáshoz képesti viszonyuk bemutatása

Az első kutatási kérdés

Az előző részben bemutatott utólagos igazolás tehát véd attól, hogy túl nagy szakadékot kelljen érzékelnünk a vágyak, a döntések és a valóság között, illetve megvéd attól a potenciálisan örökké tartó tépelődéstől, hogy más döntéssel talán jobban jártunk volna. A disszonanciakutatások olyan eseteket vizsgálnak, amelyekben a vizsgált személyek felelősek a bekövetkező eseményért, és a racionalizáció utólagosan lép fel. Az első kutatási kérdésem megközelítése ehhez hasonlóan a választókat az eredmény előállításában résztvevő, tehát az eredményt aktívan befolyásoló szereplőkként kezeli.

Ez a kérdés magának a választás momentumának a szerepére vonatkozik, arra a pillanatra, amikor a választó „pici csavarként” bekapcsolódik a választási gépezet működésébe, és szavazatával visszavonhatatlan és megváltoztathatatlan módon elköteleződik egy párt mellett. A kérdés az, hogy a leadott szavazat kivált-e utólagos racionalizálási hatást, a választási tevékenység választói véleményekre való visszahatása megfigyelhető-e a 2014-es országgyűlési választások kontextusában? Hipotézisem (H1) az, hogy *a szavazáson való részvétel javítja a választott párt minőségét és javítja az esélyességét a választói szemében.*

Az utólagos racionalizációt nem mesterséges körülmények között többen vizsgálták már, és szignifikánsan magasabb értékeket találtak a szerzők a fogadás vagy szavazás után megkérdezettek körében a választott esélyeire vonatkozóan, de az eredmények eltértek abban, hogy a választás hatott-e a választott minőségének megítélésére. Az első ilyen jellegű kutatást Inkster és Knox (1968) végezte, akik amellettt érveltek, hogy a disszonanciát csökkentő kognitív folyamatok a döntést követően azonnal fellépnek. Egy lóversenyen arról kérdezték a kísérleti alanyokat, hogy mennyire tartják esélyesnek a megfogadott lovat. A fogadás után megkérdezettek csoportja szignifikánsan lényegesen esélyesebbnek tartotta a választott lovat a fogadás előtt megkérdezettekhez képest.

Különböző típusú választásokon és különböző helyszíneken született eredmények szerint a meghozott döntés utólagos igazolása politikai választások esetében kimutatható. Az összefüggést nem kísérleti módon vizsgálta Mullainathan és Washington (2006). Bár a rendelkezésre álló adatok tendenciózusan azt igazolják, hogy egy párt vagy jelölt szavazáson részt vevő támogatói erősebben kötődnek az adott párthoz vagy jelölthöz, mint azok, akik nem vettek részt a szavazáson, a nyilvánvalóan felmerülő endogenitási problémát (azaz, hogy eleve a motiváltabb választók mennek el szavazni) nehéz leküzdeni. Ennek kiküszöbölésére a szerzők 18-21 éves megkérdezettek politikai attitűdjeit vizsgálták a *National Election Studies* 1976 és 1996 közötti adatain, minden amerikai elnökválasztás után két évvel. Arra jutottak, hogy azok a fiatalok, akik még nem szavazhattak a megelőző választáson, számottevően kevésbé polarizáltak politikai véleményekkel rendelkeztek, mint a náluk alig valamivel idősebb, de a legutóbbi választásokon már potenciálisan választó társaik.

A kísérleti módszert használó Frenkel és Doob (1976) kutatása szerint a választás után megkérdezettek szignifikánsan jobbnak értékelték a jelöltjüket és valószínűbbnek látták győzelmét, mint a szavazás előtt megkérdezettek,¹ míg Regan és Kilduff (1988) csak a választási eredmény megbecslése terén talált szignifikáns összefüggést, a szavazat leadása a jelöltről alkotott vélekedéseket más vizsgált dimenzióban nem befolyásolta, így abban sem, hogy mennyire tartották egyezőnek a jelölt nézeteit a saját nézeteikkel. A kérdést Frenkel és Doob az 1971-es ontarioi helyi választások és az 1972-es kanadai szövetségi választások során felvett mintákon, Regan és Kilduff pedig az 1984-es francia elnökválasztás résztvevőinek egy mintáján vizsgálta. Ők egy, az optimizmust általánosságban mérő kérdéssel kontrollálták a szavazás jelölt iránti optimizmust növelő hatását. Ezzel alátámasztották, hogy az általuk is kimutatott, döntés utáni pozitívabb vélekedések specifikusan a jelölt várható eredményére vonatkozóan érvényesülnek, nem pedig egy általánosan optimistább hangulat uralkodik el a választókon a választás után. Tehát a szavazáson már túleső választók lényegesen jobbnak látták a jelölt esélyeit, de más dolgokkal szemben nem váltak optimistábbakká. Mivel a két kutatást tudomásom szerint nem replikálták az utóbbi évtizedekben, viszont a szakirodalomban stabil hivatkozási ponttá váltak, érdemesnek tartom a kísérletet magyar választók egy mintáján is megismételni.

A két szerzőpáros eredményei között jelentős különbség volt a hatás erőssége tekintetében, Regan és Kilduff jóval nagyobb különbséget talált a választók két vizsgált csoportja között. Bár ők ezekre a különbségre nem kerestek magyarázatot, véleményem szerint annak a körülménynek, hogy mely versengő felek közül kell választani, befolyásoló hatása lehet. A párharc jellegű, két szembenálló fél közötti versenyekben kiélezettebb a helyzet, mivel a választó vagy nyer, vagy veszít. Az ilyen helyzetben nincsenek köztes lehetőségek. Több párt közötti választás esetén a helyzet jó eséllyel nem ennyire kiélezett. A nem választott pártok között valószínűleg vannak a választó által kedveltebb és kevésbé kedvelt pártok: attól, hogy nem a választott párt nyer, a választó még viszonylag jól is járhat a végeredménnyel. Az alacsonyabb támogatottságú pártok esetében fontosak lehetnek a részeredmények is, mint amilyen egy bizonyos százalékos eredmény elérése, vagy a parlamentbe való bejutás, tehát kevésbé egyértelmű, hogy egy választó összességében inkább győztesnek vagy vesztesnek érezheti-e magát, mint egy két fél közti versengési helyzetben. A személyek és pártok közötti választás kérdése pedig azért lehet fontos, mert – a perszonalizációról szóló irodalom alapvetése szerint – személyek iránt jobban el tudnak köteleződni a választók, mint pártok iránt (Garzia, 2011; McAllister, 2007). Így érzelmileg fontosabb számukra és erősebben érinti őket egy kedvelt személy, mint egy kedvelt párt akár sikeres, akár sikertelen választási szereplése. Ezek alapján az valószínűsíthető, hogy az elnökválasztás-jellegű, tehát két személy között folyó küzdelem során lépnek fel a legerősebben disz-

szonanciacsökkentő folyamatok, és egy plurális, pártok között folyó verseny során a legenyhébben. Mivel a vizsgált helyzet ilyen, plurális és pártok közötti helyzet volt, csak mérsékelt különbségre számítok a szavazás előtt és a szavazás után megkérdezettek csoportja között.

A második kutatási kérdés

A kutatás során az is érdekelt, hogy valós, nem manipulált körülmények között megfigyelhető-e tendenciózus, az esélyességgel összefüggésbe hozható különbségek az egyes pártok választói között a pártjuk esélyeire és minőségének megítélésére vonatkozóan, és ha igen, azok milyen mértékűek, és honnan eredhetnek. A kutatás második kérdése tehát az, hogy van-e összefüggés aközött, hogy egy választó mennyire tartja esélyesnek, és mennyire tartja jó minőségűnek a választott pártot? Ehhez kapcsolódóan az a feltételezésem, (H2) hogy *pozitív összefüggés figyelhető meg a párt esélyességéről alkotott vélemény és a párt minőségéről alkotott vélemény között.*

Az összefüggés létrejöttével kapcsolatban kérdés, hogy a választók azért látják jobbnak a választott párt esélyeit, mert vágnak arra, hogy győzzön, vagy azért tartják jobbnak (illetve gyengébbnek) a pártot, amelyre szavaztak, mert tudják, hogy jó esélye van (illetve nincs esélye) a győzelemre? Ezzel kapcsolatban az oksági mechanizmus feltárására az alkalmazott módszer és a vizsgált adatok nem alkalmasak. Mivel nem laboratóriumi, konstruált kísérleti helyzetben, hanem egy valós választási szituáció során vizsgáltam a kérdést, ezért bizonyos alternatív magyarázatokat, mint a média hatása, vagy a szociális környezet hatása, sem lehet kizárni. Így a második kutatási kérdés esetében a kutatási ambíció csak az összefüggés feltérképezésére irányul.

A szakirodalomban az összefüggésre kétféle magyarázat is létezik. Az egyik magyarázat szerint a vágyott kimenetelt esélyesebbnek érzékeljük a valóságos esélyénél, ez a *wishful thinking*, azaz vágyálmom hatás, vágyvezérelt gondolkodás. A vizsgált helyzetben ez úgy jelenhet meg, hogy a választott párttól a választók tendenciózusan jobb eredményt várnak a valóságosnál. Ezen belül, minél jobban kedveli valaki azt a pártot, amelyre szavaz, és minél motiváltabb (azaz minél jobban érdekli a választás kimenetele), annál jobb eredményt valószínűsít a pártja részéről (Babad, 1995 és 1997; Meffert et al, 2011).

Az összefüggés az ellenkező irányban is fennállhat, amikor az esélyek nagyságától tesszük függővé a pártról alkotott ítéletünket. Ekkor a rendszerigazolás elméletének (*system justification theory*) oldaláról közelítünk a kérdéshez. Ezen elmélet szerint pszichológiailag motiváltak vagyunk a fennálló helyzet védelmére és igazolására. A rendszerigazolás egy példája az abban való hit, hogy a világ alapvetően igazságos – azaz, hogy „az emberek jellemzően azt kapják, amit érdemelnek, és azt érdemlik, amit kapnak – a kimenetelektől függően, ami »van« az az, aminek »kellene« lennie” (Jost & Hunyady, 2005, 261.).

Az ilyenfajta igazolási mechanizmusok megléte az élet számos területén tetten érhető (Jost–Banaji, 1994; Jost–Hunyady, 2003; Jost–Hunyady, 2005). Mivel azt feltételezem, hogy a szavazók az elemzett esetben nem a fennálló helyzettel, hanem egy előrelátható, várható, de még nem bekövetkezett helyzettel összhangban változtatják meg az attitűdjeiket, pontosabb a rendszerigazolás helyett előzetes racionalizációról vagy előzetes igazolásról (*anticipatory rationalization, anticipatory reconstrual*) beszélni.

Az előzetes igazolás tehát abban különbözik a rendszerigazolástól, hogy egy várható *status quo*-val kapcsolatban lépnek fel hasonló igazolási hatások. Tehát egy, a befolyásunk alatt nem álló, nagyon valószínűen bekövetkező eseményhez eleve hozzáigazítjuk a róla alkotott értékelésünket. Egy pozitív kimenetel esetében igyekszünk még inkább meggyőzni magunkat a dolog pozitív vonásairól, hogy minél jobban tudjunk örülni, ha az (amint várható) bekövetkezik. Ha pedig valami kellemetlen dologra kell számítanunk, például visszautasításra, akkor igyekszünk meggyőzni magunkat, hogy az adott dolog vagy az adott illető (például a kiszemelt partner vagy a megpályázott munka) valójában nem is olyan vonzó. Ezt a helyzetet, a kellemetlen kimenetelhez való előzetes, gondolkodásbeli alkalmazkodást illusztrálja a közismert mondás – „savanyú a szőlő”.² A vizsgált helyzetben ez úgy jelenhet meg, hogy azok a választók, akik tudják, vagy erősen feltételezik, hogy pártjuknak nincs esélye a győzelemre, kevésbé tartják jó jelöltnek a pártjukat, mint azok, akik csaknem biztosak benne, hogy a kedvelt párt megnyeri a választásokat. Ez a megközelítés a választásnak nem az egyéni aspektusát hangsúlyozza, hanem azt, hogy az egyes szavazóknak a választási végeredmény kívülről adott.

Az előzetes igazolás jelenségét ezidáig néhány, nagyon különböző döntési helyzetben vizsgálták. Pyszczynski (1982) egyetemisták körében végzett kutatása azt igazolja, hogy az előzetes igazolási hatás létrejöttéhez szükséges egyfajta motiváltság, azaz, hogy tényleg vágyjunk a szóban forgó dologra, és tényleges veszteségként éljük meg azt, ha nem sikerül megszerezni. Kutatása során az egyes kísérleti alanyoknak értékes, másoknak pedig nem túl értékes díjakat helyezett kilátásba, amelyeket bizonyos valószínűséggel (20, 50 illetve 90 százalékos valószínűséggel) megnyerhettek. Ezután a díjak vonzóságáról, értékességéről, és nyerési kilátásukról kérdezte őket. Értékes, de alacsony valószínűséggel elnyerhető díj esetén a diákok kevésbé látták vonzónak és értékesnek a nyereményt, mint közepesnek vagy magasnak tudott esélyek mellett. A nem túl értékes nyeremények értékének és vonzóságának a megítélését a nyerési esély nem befolyásolta, ezek semmilyen igazolási hatást nem váltottak ki. Wilson és szerzőtársai (2004) szellemes kutatása ezzel szemben a nyerési esélyek fontos szerepére mutat rá. Ők szintén egyetemistákkal végeztek kísérletet, akiknek azt mondták, hogy egy „randiszoftver” tesztelésében vesznek részt, ami ellenkező neműek összeillőségét jelzi előre. Miután megadtak ma-

gukról pár információt, a szoftver jelezte, hogy mekkora esélye van, hogy a képernyőn látható vonzó, ellenkező nemű partner őket választaná ki a kísérleti alanyok közül (valójában véletlenszerűen rendelt a számítógép valószínűségeket az alanyokhoz). Szélsőségesen gyenge esélyek (1,5%) ismeretében az alanyok szignifikánsan kevésbé értékelték vonzónak a képen látott „partnert”, míg azok, akik az előrejelzés szerint csaknem biztosak lehettek benne, hogy ők lesznek a választottak (98,5%), szignifikánsan vonzóbbnak találták. Akik mérsékelten pozitív vagy negatív előrejelzéseket kaptak, azok esetében nem lépett fel előzetes racionalizációs hatás.

A jelenség egy, választási helyzetben történő vizsgálata is hasonló eredményt mutat (Kay–Jimenez–Jost, 2002). Ennek során az egyik amerikai elnök-választás hajrájában tesztelték az előzetes racionalizációval kapcsolatos hipotéziseket. Az elméletnek megfelelően, minél nagyobb arányú győzelmet jósoltak egy jelöltnek azok a nagyon megbízhatónak mondott előrejelzések, amelyeket a kutatók előzetesen mutattak, a megkérdezettek annál kívánatosabbnak látták bármely jelölt győzelmét, függetlenül attól, hogy egyébként mire szavaztak volna. Az összefüggés viszont, hasonlóan Pyszczynski eredményeihez, ebben az esetben is csak akkor állt fenn, ha motiváltak voltak, tehát ha demokrata vagy republikánus elkötelezettségűnek vallották magukat. A pártot választani nem tudók vagy nem elkötelezettek körében a manipulációnak semmilyen hatása nem volt.

A kutatás második kérdése tehát arra irányul, hogy van-e összefüggés a pártok esélyessége és a minőségük megítélése között a választóik szemében, és ha igen, akkor azt mi magyarázhatja a kínálkozó elméletek közül. Bár a korábban felsorolt okok miatt ez a kutatás nem szolgálhat döntő érvekkel abban a vitában, hogy mely kognitív mechanizmus érvényesül az előzetes igazolás és a vágyvezérelt gondolkodás közül, mindkét hatás jelenléte mellett érvelek a későbbiek során.

ADATOK, MÓDSZER

Egy parlamenti választás kiváló kutatási terep a döntéshozatallal, preferenciákkal és az ezekben megjelenő szisztematikus torzításokkal kapcsolatos kutatások számára. Egyrészt, a kampány során az állampolgárok a politika iránti különleges érdeklődés nélkül is megismerhetik a jelölteket és jó közelítő képpel rendelkezhetnek az erőviszonyokról, mivel sok, könnyen elérhető és viszonylag pontos információ áll rendelkezésre.³ Másrészt, a szavazóknak (néhány ritka kivételtől eltekintve) van véleményük arról, hogy melyik alternatívát hogyan értékelik, és melyiket preferálják a többivel szemben, és sokaknál ez a preferencia erős. Harmadrészt, a választás kétségtelenül egyéni döntés, viszont olyan kicsi súllyal esik latba egy állampolgár szavazata, olyan kicsi a

döntéssel járó egyéni felelősség, hogy a választási végeredmény kívülről kaptunk is tekinthető, amelyre nincs befolyásunk.

Összefoglalva, a választások során a választási erőviszonyokról viszonylag jól informált résztvevők viszonylag erős értékelésekkel és preferenciákkal rendelkeznek, akik személyes nézőpontjukból fontos döntést hoznak, viszont annak hatása a végeredményre egyenként elhanyagolható. Így lehetőség nyílik olyan hipotézisek tesztelésére, amelyek a döntés egyéni jellegére, és olyanokra is, amelyek az eredmény kívülről adott jellegére koncentrálnak.

Jelen tanulmány esetében korábbi, a szavazás utólagos igazolási hatását vizsgáló kísérletek (Frenkel–Doob, 1976; Regan–Kilduff, 1988) replikációjára került sor, a korábbi kísérletekhez képest eltérő politikai környezetben, de az ezek során alkalmazott gyakorlat érdemi módosítása nélkül. A kísérlet során a szavazók két csoportját egy nem mesterséges manipulációs elem mentén különítem el, ez az elem magát a szavazat leadását jelentette. A két kérdőívtípus csupán a kérdések múlt- vagy jövőidejű megfogalmazásában tért el. A második kutatási kérdés megválaszolásához nem volt szükség manipulációra, így írásom második felében a megkérdezettek válaszait összevontan elemzem.

Felmerülhet, hogy ugyanazon választók kétszeri, a választás előtti majd közvetlenül a választás utáni megkérdezése nem lett volna-e alkalmasabb módszer a kérdés vizsgálatára. Az összetartozó mintás kísérleti módszer legnagyobb hátrányának a megvalósíthatósági problémákon túl azt tartottam, hogy a két mérés között olyan rövid idő telik el, és annyira kevés, véleményváltozásra potenciálisan ható inger lép fel, hogy feltételezhető, hogy az emberek többsége jól emlékszik a saját korábbi válaszára, és értetlenül áll az előtt, hogy ezeket meg kell ismételnie. Féltő, hogy maga az, hogy a megkérdezett megfogalmazta és kimondta a véleményét, jobban orientálja a későbbi válaszadás során is, mintegy lehorgonyozza a kimondott értékelések mellett – esetleg kifejezett feladatának is érezheti, hogy a korábbi válaszait visszamondja. Ha a pár perccel korábban kimondott értékelésnek a véleménytorzító hatása erősebb, mint a megfigyelni kívánt racionalizálási hatás, akkor maga az összetartozó mintás vizsgálati módszer tüntetné el a kimutatni kívánt különbségeket a válaszok között. Emiatt előnyösebbnek tűnt a választók két külön csoportjának a szavazás előtti és utáni eredményeit összehasonlítani.

Az adatfelvételt 2014. április 6-án, Budapesten, a IX. kerületi Bakáts téri Általános Iskola közelében, 8 óra 30 és 14 óra 30 perc között végeztem, négy alapszakos hallgató segítségével. Ezen a helyszínen három szavazóköri volt, amelyek közül az egyik az átjelentkezett szavazókat is fogadta, ezekben összesen 1494 helyi és 2328 átjelentkezett választó szavazott. A kérdőív összeállításakor a két fő szempont a kísérlet beavatkozó hatásának minimalizálása és a minél több kitöltés elérése volt, így a kérdések számát igyekeztem a lehető legkevesebbre szorítani. A megkérdezettnek először rögzítettük a nemét, azt,

hogya a szavazás előtt vagy után kérdeztük-e meg, és megkérdeztük, hogy egy ötfokozatú skálán mennyire érdeklődik a politika iránt. Ezután megkértük, gondoljon arra a pártra, amelyikre szavazott (vagy szavazni fog) és ennek a pártnak az általa érzékelt minőségéről kérdeztük.⁴ Százalékos válaszokat kérünk azzal kapcsolatban, hogy mennyire ért egyet ennek a pártnak a nézeteivel, mennyire tartja alkalmasnak a kormányzásra, és milyen (listás) eredményt vár tőle. Végül rögzítettük a válaszadó korát, és átadtuk a kitöltött kérdőívet azoknak, akik hajlandóak voltak a pártpreferenciájukat is megadni, hogy ez utolsó kérdést ők maguk tölthessék ki. Annak érdekében, hogy minél több érvényes választ kapjunk, erre a kérdésre teljesen titkosan válaszolhattak a megkérdezettek, a kérdőívüket nem kellett a kérdező kezébe visszaadniuk, hanem közvetlenül egy urnába dobhatták be.

Az 1. táblázat mutatja a mintába kerültek pártpreferenciára vonatkozó válaszainak arányait, és azok eltéréseit a három helyi szavazókör összesített pártlistás eredményeitől és az országos eredményektől. A baloldali összefogás szavazóinak látványos alulrepresentáltsága valószínűsíti, hogy közülük többen titkolhatták el a preferenciáikat. Erre utal az az együttlözgés is, amit a baloldali szavazók és a pártpreferenciát eltitkolók véleménye között a 2/a és 2/b ábrákon megfigyelhetünk.

1. táblázat. A pártpreferencia százalékos megoszlása a mintában az eredményekhez képest.

	A vizsgált mintában	Érvényes válaszok a mintában	Helyi szinten*	Országos szinten**
FIDESZ–KDNP	42,2	50	44,59	43,55
LMP	15	17,8	9,93	5,47
MSZP–EGYÜTT–DK–PM–MLP	16,2	19,2	32,97	26,21
JOBBIK	8,7	10,3	9,66	20,69
Egyéb pártok	2,3	2,7	2,85	3,84
Pártpreferenciát be nem vallók	15,6	–	–	–

* A IX. kerület 006-os, 007-es és 009-es szavazókörének összesített eredményei, amelyek nem tartalmazzák az itt szavazó, de átjelentkezett választók szavazatait.

** Az országos listára adott hazai szavazatok aránya, a határon túli szavazatok nélkül.

2. táblázat. A minta tulajdonságai kor, nem, politikai érdeklődés és a válaszadás szavazáshoz viszonyított időpontja szerint.

Politikai érdeklődés	Mikor adott választ	Nem	Kor
Min. 1	A választás előtt 82	Férfi 75	Min. 18
Max. 5	A választás után 91	Nő 86	Max. 85
Nem válaszolt 2		N.a. 12	Nem válaszolt 1
Átlag 3,63			Átlag 44,13

Feltűnő még az LMP-szavazók felülreprezentáltsága, ami összefügghet az-
 zal, hogy átjelentkező szavazókat is fogadó szavazókörnél folyt a lekérdezés.
 Az *Aktív Fiatalok 2012* kutatás adatai szerint ugyanis (Keil, 2012: 164.), a nagy
 budapesti egyetemek hallgatói körében az LMP igen nagy népszerűségnek
 örvend, az egyetemek, egyetemi kollégiumok közelsége miatt pedig több egye-
 temista fiatal kerülhetett a mintába. A 2. táblázat összegzi a mintába kerültek
 demográfiai tulajdonságait, politikai érdeklődésének szintjét és megkérdezé-
 sének időpontját a szavazáshoz képest.

A megkérdezettek közül 173-an adtak értékelhető válaszokat. A kísérletek-
 re általában jellemző, hogy a minta nem reprezentatív, és nem valódi véletlen
 minta. A legfiatalabb elért választó 18, a legidősebb pedig 85 éves volt. 75 férfi
 és 86 nő került a mintába, további 12 válaszadó nemét nem jegyezték fel a kér-
 dezők. 82 szavazó válaszolt a választófülkébe lépést megelőzően, 91 pedig a
 szavazás után. A variancia analízises vizsgálat szerint a szavazás előtt és után
 megkérdezettek csoportja között nem volt szignifikáns különbség kor, nem,
 pártválasztás és a politikai érdeklődés szintje terén.

EREDMÉNYEK

Az utólagos igazolás – a szavazás hatása a párt minőségének és esélyességének meg- ítélésére

Az első kutatási kérdés megválaszolásához a szavazás előtt és közvetlenül
 utána megkérdezettek válaszait hasonlítom össze variancia analízissel, a vá-
 lasztott párt várható eredménye, kormányzásra való alkalmassága, és a néze-
 teivel való egyetértés terén. A szórássegélyezés feltétele mindhárom kérdés ese-
 tében teljesült. A három kérdés egyikében sem lehet szignifikáns különbséget
 kimutatni a két csoport között, tehát a szavazás előtt és után válaszolók véle-
 ményei és értékelései statisztikailag semmilyen szempontból nem voltak kü-
 lönbözőek, sem a párttal való egyetértés ($p=0,716$), sem a párt vélt alkalmas-
 sága ($p=0,703$) sem pedig a várt eredmény megbecslése terén ($p=0,978$). A két
 csoport között feltételezett különbségeknek tehát a vizsgált magyar mintán
 nyomát sem találni.

Ez azért érdekes eredmény, mert a szakirodalomban hivatkozási alappá
 vált, és a jelen kutatással megegyező módszertannal folytatott, korábbi kuta-
 tásokban (Frenkel–Doob, 1976; Regan–Kilduff, 1988) ezt a típusú döntés raci-
 onalizáló elemet sikerült kimutatni, legalább az esélyesség dimenziójában⁵ és
 az összefüggés létét azóta sem kérdőjelezték meg, vagy kötötték kontextuális
 feltételekhez. A 2014-es magyar országgyűlési választások során felvett min-
 tán viszont a szavazás után nem lépett fel a korábbi kutatásokban kimutatott
 pozitív véleménytorzulás, sem a párt várható eredményének megbecslése, sem
 az alkalmasságáról való vélekedés, sem a nézeteivel való egyetértés terén. Bár

kézenfekvő lenne a kis elemszámmal vagy a választás „előre lefutott” jellegével magyarázni a különbséget, ezek több szempontból sem kielégítő válaszok.

Egyrészt, a lekérdezés során elért 173 válaszadó, illetve a 146 pártpreferenciát is bevalló válaszadó nem számít kis mintának a kísérleti módszert használó kutatások között. A különbséget kimutató Regan és Kilduff (1988) által vizsgált minta ennél valamivel kisebb is volt, ők 139 megkérdezett válaszait vizsgálták, akik közül 123-an vallották be a pártpreferenciájukat. Másrészt, a választás szorossága, a Fidesz–KDNP előre látható győzelme sem tűnik önmagában plauzibilis magyarázatnak. Ugyanis a Regan és Kilduff (1988) által vizsgált, 1984-es elnökválasztás szintén előre látható, elsőprő republikánus győzelemmel zárult. Ronald Reagan a szavazatok 58,8%-át szerezte meg a 40,6%-ot kapó Walter Mondale előtt, az 50 államból 49-et megnyert. Így minden idők legtöbb támogató elektori szavazatával, 525 szavazattal lett az Egyesült Államok elnöke. Az feltételezhető, hogy a hatás nagysága terén a két-, illetve több szereplő közötti, valamint a személyek közötti–pártok közötti versengési helyzetek között különbség lehet, de önmagában ez a kontextuális különbség sem ad arra magyarázatot, hogy miért nem figyelhető meg a hatás a magyar mintán. Annak, hogy az eredmények a választások során fellépő utólagos racionalizációt a korábbiaktól eltérően nem mutatják ki, háromféle kézenfekvő magyarázata is lehet. Az első, hogy az összefüggés fennáll, de ezt a kutatás (a hatás túl kicsi volumene, a kis elemszám, a nem reprezentatív minta, vagy egyéb mérési hiba miatt) nem tudta kimutatni. A második, hogy nincs ilyen összefüggés, és a korábbi kutatások során kimutatott különbségek hasonló mérési hibáknak tulajdoníthatóak. A harmadik, hogy az eltérést nem valamilyen mérési hiba okozza, hanem az, hogy az utólagos racionalizáció nem univerzális jelenség, és létrejötté, mértéke függ a kulturális vagy választási kontextustól.

A választott párt vélt esélyessége és minősége közötti összefüggés

Az adatok szerint az, hogy egy választó mennyire tartja jó jelöltnek a saját pártját, összefügg azzal, hogy mennyire tartja esélyesnek. Azt, hogy a jelenséget az előzetes racionalizáció vagy a vágyvezérelt gondolkodás okozza-e, jóval nehezebb eldönteni. Először bemutatom az összefüggés létét alátámasztó eredményeket, ezt követően pedig mindkét hatás jelenléte mellett érvelek. Ha pártválasztásra tekintet nélkül vizsgáljuk az adatokat, közepesen erős, szignifikáns pozitív kapcsolat figyelhető meg a választott párt alkalmasságáról és esélyességéről alkotott vélemény terén ($r=0,436$; $p<0,001$), és ennél valamivel gyengébb, de szintén szignifikáns pozitív kapcsolat van a párt nézeteivel való egyetértés mértéke és a vélt esélyessége terén ($r=0,295$; $p<0,001$). A párt minőségére vonatkozó két változó között (alkalmassága és vele való egyetértés) erős kapcsolat van ($r=0,790$; $p<0,001$). A motiváltság és az érdeklődés fontos szerepét támasztja alá az tény, hogy a válaszadó politika iránti érdeklődésének szintjével a választott párttal való nézetegyezés és az alkalmasságának megítélése

dimenziójában is gyenge, de szignifikáns pozitív kapcsolat mutatható ki (0,193; $p < 0,012$ és 0,232; $p = 0,002$). Ezek értelmében kijelenthető, hogy a vizsgált mintában a választott párt esélyességéről alkotott vélekedések szignifikáns pozitív kapcsolatban voltak az adott párt minőségének megítélésével, a minőség mindkét vizsgált dimenziójában. Érdekes viszont, hogy a pártpreferencia szerinti csoportokat egyenként vizsgálva csak a pártpreferenciájukat eltitkolók csoportjában találunk szignifikáns pozitív összefüggést a várt eredmény és a minőségre vonatkozó két változó között.

A várható győztes és vesztes pozíciót figyelembe vevő varianciaanalízises vizsgálat azt mutatja, hogy a Fidesz–KDNP támogatói és a többi pártok támogatói között szignifikáns különbség van, mind a párt kormányzásra való alkalmassága, mind a nézeteivel való egyetértés terén. A Fidesz–KDNP támogatói szignifikánsan nagyobb mértékben értettek egyet a párt nézeteivel ($df=1$; $F=17,853$; $p < 0,001$), és a kormányzásra alkalmasabbnak tartották, mint az ellenzéki pártok választói a saját választott pártjukat ($df=1$; $F=40,505$; $p < 0,001$).

Az adatok szerint általánosságban pozitív összefüggés van a választott párt esélyességéről alkotott vélemény és a minőségének megítélése között, de árnyalja a képet, ha az ellenzéki választók csoportjait egyesével vizsgáljuk meg a kormánypártiakhoz képest. Ennek során viszont szem előtt kell tartani, hogy a kisebb pártok esetében nagyon alacsony elemszámú mintákat vizsgálunk. A továbbiakban a parlamentbe be nem jutó kis pártokat támogató 4 főt kizártam a vizsgálatból, a pártpreferenciájukat eltitkolókat viszont egy külön csoportként, mintegy külön párt szavazóiként kezeltem.

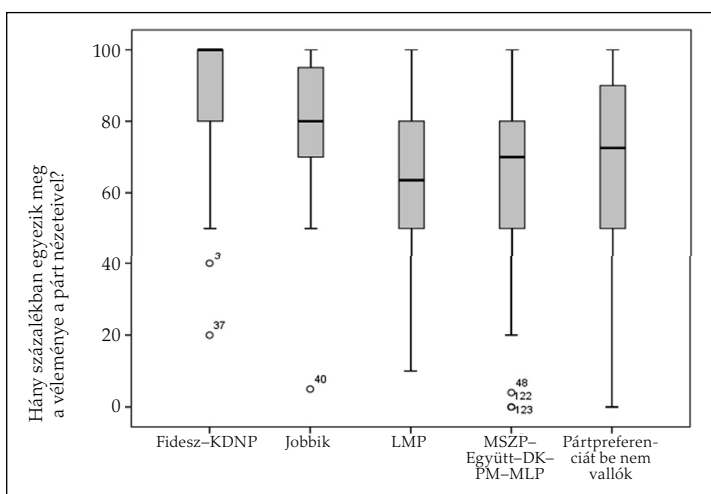
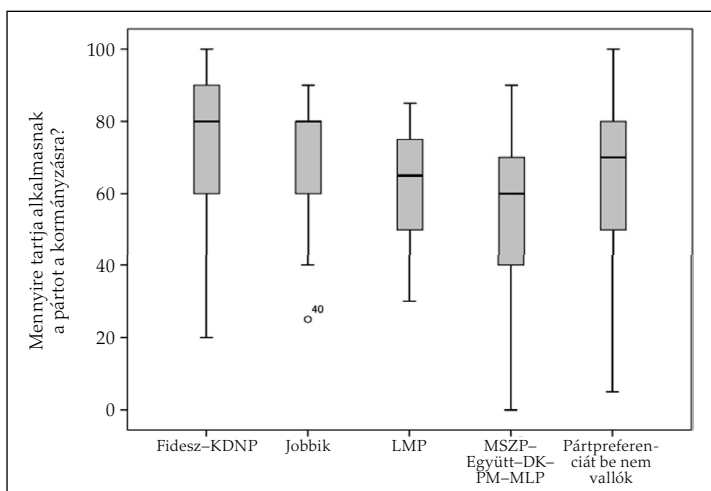
A szemléletesség érdekében doboz ábrákon mutatom be az alminták tulajdonságait, ezeken látható, mekkora az egyes alminták terjedelme, interkvartilis terjedelme, minimuma, maximuma és mediánja.

A kormányzásra való alkalmasság megítélésének kérdésében jól láthatóak a kormánypártiak és a többi választó közötti különbségek, emellett az is, hogy pártpreferenciát be nem vallók elkülönülnek a kormánypártiaktól, ezen értékek alapján úgy tűnik, a csoportot főként ellenzéki szavazók alkotják. A Jobbik szavazói a többi ellenzéki választó és a kormánypártiak között helyezkednek el. A két jobboldali párt szavazói között viszont különbséget mutat, hogy az értékek a kormánypártiaknál a maximum körül csoportosulnak. Az ő esetükben a válaszok módusza és mediánja is 100, míg a jobbikosoknál a medián 80, és két módusz van, 80 és 100.

Varianciaanalízissel vizsgálva az egyes pártok támogatóinak pártjuk kormányzásra való alkalmasságára vonatkozó válaszait, hasonló eredmény látható. A Fidesz–KDNP választóihoz képest a baloldali választási koalícióra szavazók, az LMP választói és a válaszadást megtagadók minden vizsgált statisztika szerint⁶ szignifikánsan kevésbé tartották alkalmasnak a választott pártot ($p < 0,05$), míg a Jobbik esetében a feltételezettel megegyező irányú különbséget találtak, de nem mutatták azt szignifikáns mértékűnek. A Jobbikra szavazók

a párt alkalmasságáról való gondolkodásukban az utótesztek szerint semelyik másik ellenzéki választói csoporttól és a pártpreferenciájukat eltitkolóktól sem különböztek.

2/a és 2/b ábrák. Az egyes pártok támogatóinak véleménye pártjuk kormányzásra való alkalmasságáról és a párt nézeteivel való egyetértés mértéke.

A pártok nézeteivel való egyetértés esetében a kormány-ellenzék szavazóinak különbsége kevésbé éles. A dobozra szemlélteti, hogy a baloldali és LMP-s választók ismét határozottabban elkülönülnek a kormánypártiaktól, míg a Jobbik szavazói kevésbé. A medián és az első kvartilis a két jobboldali párt esetében megegyezik, de a Jobbik szavazóinak válaszai kifejezetten a me-

dián körül sűrűsödnek. Érdekes és lényeges különbség, hogy egyetlen, pártpreferenciáját bevalló ellenzéki szavazó sem állította, hogy teljes mértékben egyetértene az általa választott párttal, viszont a Fidesz–KDNP választók módusza ismét a teljes egyetértést jelölő 100-as érték. Ebben a tekintetben tehát a Jobbik választói határozottan nem a kormánypártiakra, hanem a többi ellenzéki pártra hasonlítanak.

A párt nézeteivel való egyetértés varianciaanalízises vizsgálata során a post-hoc tesztek egy csoportja (Tukey és Scheffe) szerint csak a baloldali választók értékelése szignifikánsan alacsonyabb a Fidesz–KDNP szavazóinak értékeitől. Viszont a Dunnett-próba a baloldali és az LMP-s szavazók esetében is a Fidesz–KDNP szavazóinál szignifikánsan alacsonyabb értékeket mutat ($p < 0,05$). Érdekes módon ebben a kérdésben a pártpreferenciájukat nem vállalók csoportja semelyik másik választói csoporttól nem különbözik szignifikánsan.

A szavazókat pártok szerint összehasonlítva, a Jobbik szavazóinak véleménye áll a legközelebb a kormánypárti választókéhoz, bár bizonyos dimenziókban határozottan a többi ellenzéki párt szavazóinak véleményéhez hasonlít inkább. A baloldali összefogás és az LMP szavazói távolabb állnak a kormánypártiaktól mindkét kérdés megítélésében. Az ellenzéki pártok szavazói közötti különbségek magyarázatára az előzetes racionalizáció kerete nem alkalmas, ezen a téren általános magyarázatok is kereshetőek (pl. a párt mérsékeltebb vagy radikálisabb ideológiája, vagy a leadott szavazatok esetleges proteszt jellege) illetve eseti, kontextuális magyarázatok is. Eseti magyarázatként felmerülhet az LMP pártszakadása, a baloldali pártoknál a választási koalíció megkötésével kapcsolatos bizonytalankodás, illetve az is, hogy a baloldali koalíció túlságosan heterogén csoportosulás volt, így a benne részt vevő pártok választói kevésbé tudtak azonosulni a koalíció egészével.

A következőkben amellet érvelek, hogy a fent bemutatott különbségeknek a létrejöttében szerepet kaphatott mind az esélyesség értékelésekre való hatása (előzetes igazolás), mind pedig a vágyak kivetülése a véleményre, az esélyesség meghatározása során (vágyvezérelt gondolkodás) .

Előzetes igazolás vagy vágyvezérelt gondolkodás?

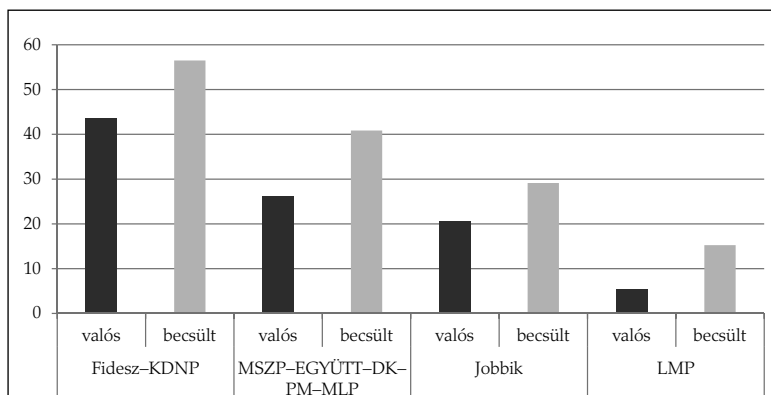
Az eredmények bemutatása során eddig azt láthattuk, hogy a választók szemében az esélyesség összefügg a párt minőségével, kedveltségével. Minél jobbnak tart egy választó egy pártot, annál esélyesebbnek is tartja.

Mind az esélyesség minőséget befolyásoló, mind pedig a minőség esélyeséget befolyásoló hatására hozhatunk bizonyos – inkább puha, mintsem döntő – érveket. Bár nem kívánom a valóság és az elvárások közötti összes különbséget a vágyvezérelt gondolkodás számlájára írni, a pártok minőségének, kedveltségének a vélt esélyekre vonatkozó hatását támasztja alá, hogy a választott párt esélyességével kapcsolatban a választók túlnyomó többsége *abszolút értelemben* igen optimistán nyilatkozott. Ahogy a 3. ábra mutatja, a pártok saját

választói minden párt esetében tendenciózusan és igen nagymértékben túlbecsülték az esélyeiket. A valós eredményekhez képest arányaiban „legszerényebb” becsléseket a Fidesz–KDNP támogatói adták, ők átlagosan a párt valós eredményének 130%-át várták pártjuktól. Míg az LMP szavazói csaknem háromszor akkora támogatottságot valószínűsítettek, mint amelyet a párt végül megszerezett – a válaszok között nem volt ritkaság a 25% feletti becslés sem. A pártpreferenciát eltitkolók becslése átlagosan 38,92% volt.

Ezzel szemben az előzetes racionalizáció mellett szólhat az, hogy azon túl, hogy általánosságban a párt esélyességéről és minőségéről alkotott vélemény között pozitív összefüggést találtunk, pártpreferencia alapján vizsgálva, a várhatóan ellenzéki és kormánypárti választók között is szignifikáns különbség volt az adott párt kormányzásra való alkalmasságának megítélése és a nézeteivel való egyetértés terén. Az előzetes igazolás helyett felvetődhet magyarázatként az, hogy egy párt abszolút értelemben alkalmasabb a kormányzásra, mint más pártok. Természetesen lehetséges, hogy a várható és valódi győztes Fidesz–KDNP valóban alkalmasabb a kormányzásra, mint az összes többi párt. Viszont ez a kérdés talán kevésbé élesen vetődik fel a párt nézeteivel való egyetértéssel kapcsolatban. Emlékeztetőül, egyetlen, pártpreferenciáját bevalló ellenzéki szavazó sem állította, hogy 100%-ig egyetértene az általa választott párttal, a kormánypárti választók között viszont ez volt a leggyakoribb válasz. Ha a megelőző négy év igen konfliktusos kormányzási stílusára, a párt kampányígéreteiből, politikusainak korábbi kijelentéseiből nem levezethető jelentős közjogi és közpolitikai változásokra gondolunk, kevésbé meggyőző az az alternatív magyarázat, hogy a különbség oka nem az előzetes igazolásban, hanem abban keresendő, hogy abszolút értelemben könnyebb nagyobb arányban egyetérteni a Fidesz–KDNP nézeteivel a saját választóinak, mint bármelyik másik párt nézeteivel az ő választóiknak.

3. ábra. A pártok hazai, országos listás eredményei és a saját választóik által várt átlagos eredmények.

ÖSSZEFOGLALÁS

Összességében, az első hipotézist az eredmények határozottan cáfolják, így megkérdőjelezzük egy korábban igazolt jelenségnek, a szavazás véleménytorzító hatásának általános érvényesülését. Az utólagos igazolást a vizsgált magyar adatokon semmilyen dimenzióban nem lehetett kimutatni, sem a választott párt esélyességének megítélése, sem a kormányzásra való alkalmassága, sem pedig a nézeteivel való egyetértés terén. Ez nem várt eredmény, amelynek több oka is lehet. Az egyik lehetőség, hogy a korábbi kutatásokban valamilyen mérési (pl. mintavételi) hiba állítja elő a különbséget, vagy, hogy a jelen kutatás során mérési hiba fedti azt el. A másik lehetőség, hogy bár a kérdésben folytatott eddigi kutatások nem számoltak a választás jellegének, a kontextusnak az esetleges erős befolyásoló hatásával, a korábban nyert eredmények nem általánosíthatóak tetszőlegesen más választási kontextusokra.

Viszont az eredmények alátámasztják a kutatás második hipotézisét, amely a várható győztes vagy vesztes pozíció és a választott párt minőségének megítélése között feltételezett kapcsolatot. Úgy vélem, a jelenség pontos oksági rekonstruálásának hiánya ellenére sem érdektelenek a kapott eredmények, hiszen az biztosan állítható, hogy a vizsgált helyzetben a választott párt választási eredményével kapcsolatos magasabb várakozásokkal együtt járt a választott párt minőségének magasabbra értékelése, illetve, hogy ez csoportszinten is érvényesült, azaz a kormánypárti választók és az (aktuálisan és várhatóan is) ellenzéki választók között ezen a téren jelentős különbség volt. A Fidesz–KDNP választói alkalmasabbnak látták pártjukat a kormányzásra, és nagyobb mértékben értékelték egyet pártjuk nézeteivel, mint az ellenzékiek. Viszont az összes párt szavazói irreális, túlzottan optimista reményeket tápláltak a pártjuk szereplésével kapcsolatban. Ezek arra engednek következtetni, hogy az előzetes igazolás és a vágyvezérelt gondolkodás is megjelenik az esélyesség és a párt minősége között kimutatott összefüggés magyarázatai között.

JEGYZETEK

- ¹ Egy lóverseny esetében egy ló „minősége” determinálja a győzelmi esélyét, azt a kérdést, hogy a fogadók jobbnak látták, vagy esélyesebbnek látták a lovakat, nincs értelme feltenni. Ezzel szemben a politikai választások során mindkét kérdés feltehető, és empirikusan is vizsgálható, hogy a szavazási döntés egy jelölt esélyességéről és/vagy minőségéről való vélekedésre hat-e.
- ² A „savanyú a szőlő” mondás Ezópus tanmeséje nyomán egész Európában ismert, meggyöke-
resedett nyelvi fordulat (Ortutay, 1982).
- ³ A 2014-es magyar választások során az erőviszonyok lényegében világosak voltak. A fő kérdés, hogy ki nyeri meg a választást, és ki kerül ellenzékbe, sok más helyzethez képest nagyon jól előre jelezhető volt. Így az állampolgároknak relatív értelemben pontosabb elképzelésekkel kel-

lett rendelkezniük a választás kimenetelére vonatkozóan, mint egy várhatóan szoros eredmény esetén.

- ⁴ A „minőség” kifejezést a pártokra vonatkozóan a tanulmány során e két kérdésnek megfelelően a választó szemszögéből történő, *szubjektív* és *motivált* minőségre vonatkoztatva használtam. Motivált minőségértékelésen azt értem, hogy felteszem, hogy a magasabb értékelést adó választónak fontosabb a jelöltje győzelme, mint annak, aki a jelöltjét alacsonyabba értékeli.
- ⁵ Frenkel és Doob a szavazás előtt és a szavazás után lévők között kismértékű, de szignifikáns különbséget talált a jelöltek minőségének értékelése terén is. Ilyen eredményt tulajdonít több későbbi forrás Regan és Kilduff kutatásának is, bár, ők csak az előzetes racionalizáció vélt esélyekre való hatását mutatták ki.
- ⁶ A Dunnett, Tukey és Scheffe-féle *post hoc* tesztek eredményeit vizsgáltam.

IRODALOM

- Angelusz R. (2002): Közvéleménykutatások és a pluralizmus ignoranciája. *Médiakutató*, (ősz).
- Babad, E. (1995): Can accurate knowledge reduce wishful thinking in voters' predictions of election outcomes? *Journal of Psychology*, 129 (3): 285.
- Babad, E. (1997): Wishful thinking among voters: Motivational and cognitive influences. *International Journal of Public Opinion Research*, 9 (2): 105–125.
- Enyedi Z. (2009). A manipuláció határai és az értelmes vita feltételei. In: *A népakarat dilemmái. Népszavazások Magyarországon és a nagyvilágban*. Budapest, DKMKA és Századvég. 227–252.
- Enyedi Z. (2012): Okos szavazás és provokált részvétel. *Politikatudományi Szemle*, (3): 35–57.
- Festinger, L. (1962): *A theory of cognitive dissonance* (Vol. 2). Stanford University Press.
- Frenkel, O. J.–Doob, A. N. (1976): Post-decision dissonance at the polling booth. *Canadian Journal of Behavioural Science/Revue Canadienne Des Sciences Du Comportement*, 8 (4): 347.
- Garzia, D. (2011): The personalization of politics in Western democracies: Causes and consequences on leader–follower relationships. *The Leadership Quarterly*, 22 (4): 697–709.
- Grönlund, K.–Setälä, M. (2007): Political trust, satisfaction and voter turnout. *Comparative European Politics*, 5 (4): 400–422.
- Jost, J., & Hunyady, O. (2003): The psychology of system justification and the palliative function of ideology. *European Review of Social Psychology*, 13 (1): 111–153.
- Jost, J. T.–Banaji, M. R. (1994): The role of stereotyping in system-justification and the production of false consciousness. *British Journal of Social Psychology*, 33 (1): 1–27.
- Jost, J. T.–Hunyady, O. (2005): Antecedents and Consequences of System-Justifying Ideologies. *Current Directions in Psychological Science*, 14 (5): 260–265.
- Kay, A. C.–Jimenez, M. C.–Jost, J. T. (2002): Sour grapes, sweet lemons, and the anticipatory rationalization of the status quo. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 28 (9): 1300–1312.
- Keil A. (2012): Adalékok a Critical Mass nemzedékről. In: Szabó Andrea (szerk.): *Racionálisan lázadó hallgatók 2012*. Szeged, Belvedere Meridionale. 157–182. http://www.aktivfialok.hu/public/files/documents/racionaliasn-lazado-hallgatok_-bce-belvedere.pdf

- Letenyei L.–Takács K. (2003): Önpusztító jóslat. Miért veszítheti el a közvélemény-kutatások szerint népszerűbb párt a demokratikus választásokat? *Századvég*, 1 (27): 83–99.
- McAllister, I. (2007): The personalization of politics. *The Oxford Handbook of Political Behavior*, 571–588.
- Meffert, M. F.–Huber, S.–Gschwend, T.–Pappi, F. U. (2011): More than wishful thinking: Causes and consequences of voters' electoral expectations about parties and coalitions. *Electoral Studies*, 30 (4): 804–815.
- Mullainathan, S.–Washington, E. (2006): *Sticking with Your Vote: Cognitive Dissonance and Voting*. National Bureau of Economic Research. <http://www.nber.org/papers/w11910>.
- Ortutay G. (1982): *Magyar néprajzi lexikon*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- Pyszczynski, T. (1982): Cognitive strategies for coping with uncertain outcomes. *Journal of Research in Personality*, 16 (3): 386–399.
- Regan, D. T.–Kilduff, M. (1988): Optimism about elections: Dissonance reduction at the ballot box. *Political Psychology*, 101–107.
- Róna D. (2011): Önbeteljesítő prófécia? Az esélyességgel kapcsolatos várakozások hatása a pártválasztásra az LMP és az MDF 2010-es példáján keresztül. In: Tardos R.–Enyedi Z.–Szabó A. (eds.): *Részvétel, képviselet, politikai változás*. Demokrácia Kutatások magyarországi Központja Alapítvány. 383–407.
- Wilson, T. D.–Wheatley, T. P.–Kurtz, J. L.–Dunn, E. W.–Gilbert, D. T. (2004): When to fire: Anticipatory versus postevent reconstrual of uncontrollable events. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 30 (3): 340–351.